

Scriptie Journalistiek
Christelijke Hogeschool Ede
Carin van der Meij, 090116
Afstudeerbegeleiders: Karlijn
Goossen en Douwe Schaaf
Minor: Markt en Maatschappij
Studiejaar: 2012/2013

Hoge bomen vangen veel wind

*Een deskundigenanalyse naar: Welk effect
heeft de negatieve berichtgeving over de
seksschandalen in de
Nederlandse media op het imago van de
Rooms-katholieke kerk.*

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	3
1.1	Aanleiding	4
1.2	Onderzoeksvraag	4
1.2.1	Deelvragen	5
1.2.2	Afbakening	6
1.2.3	Minor	7
1.3	Verantwoording	7
1.4	Interviews	7
2.	Onderzoek naar berichtgeving	10
2.1	Geschiedenis	10
2.2	Analyse berichtgeving	12
3.	Impact media	14
3.1	Impact van de media	14
3.2	Impact media seksueel misbruik	16
3.3	Imago rooms-katholieke kerk	18
4.	Woordvoerders	20
4.1	Systeem woordvoerders	20
4.2	Woordvoerders in de media	21
4.3	Imago herstellen	23
5.	Brazilië	25
5.1	Beyond (Y)our World	25
5.2	Brazilië katholiek land	25
5.3	Seksueel misbruik taboe	26
5.4	Concurrentiestrijd	28
5.5	Vergelijking Brazilië – Nederland	29
5.6	Toekomst katholiek Brazilië	30
6.	Conclusie	32
6.1	De media	32
6.2	Woordvoerders	33
6.3	Effect op imago	34
6.4	Brazilië	35
6.5	Onderzoeksvraag	36
	Nawoord	38
	Literatuurlijst	39

1. Inleiding

De ontkerkelijking van de Nederlandse samenleving is niets nieuws. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), heeft een onderzoek¹ gedaan naar kerkelijke gezindte en kerkbezoek vanaf 1849 voor mensen van 18 jaar of ouder. In 1849 was 0% van de bevolking niet kerkelijk gezind. Nul procent, dat betekent dus dat elke Nederlander van 18 jaar of ouder bij een religieuze stroming hoorde. Dat is tegenwoordig niet meer het geval. De laatste meting die het CBS heeft gedaan was in 2009. Deze meting toonde aan dat van de Nederlanders boven de 18 jaar 44% onder het kopje “geen kerkelijke gezindte” valt. Het merendeel van de mensen voelt zich niet langer verplicht of geroepen om elke zondag in de kerkbank te zitten of voor (of na) het eten uit de bijbel te lezen. De zondag wordt steeds meer ingevuld als uitslaapdag of dagje winkelen. De functie van de zondag als rustdag – zoals in de Bijbel beschreven – is al lang verdwenen.

De ontkerkelijking heeft veel te maken met het feit dat de kerk volgens velen niet mee gaat met zijn tijd. Zij is niet modern genoeg en wordt vaak gezien als saai. Het imago van de kerk is er niet beter op geworden, als zijnde niet meer van deze tijd en vooral voor oudere mensen. Alle religieuze stromingen in Nederland lijden onder de ontkerkelijking, maar één kerk heeft het grootste imagoprobleem en dat is de rooms-katholieke kerk. Sinds 2010 zijn er vele negatieve berichten via de Nederlandse media naar buiten gekomen over seksueel misbruik in rooms-katholieke instellingen. Nederland stond op zijn kop en de kerk moest met de staart tussen de benen haar fouten erkennen.

Nu twee jaar verder lijkt het alsof de storm is gaan liggen. Er is echter blijvende schade toegebracht aan het imago van de kerk. Wat is er overgebleven van het eens zo machtige beeld van de rooms-katholieke kerk? Het instituut dat beweerde de waarheid in pacht te hebben, heeft haar geloofwaardigheid verloren. Deze scriptie richt zich op een deskundigenanalyse naar het effect dat deze negatieve berichten in de Nederlandse media hebben gehad op het imago van de rooms-katholieke kerk.

¹ Centraal Bureau voor de Statistiek. (2010). *Kerkelijke gezindte en kerkbezoek; vanaf 1849; 18 jaar of ouder*.

1.1 Aanleiding

De aanleiding van deze scriptie is een artikel² op de website van Omroep Brabant. In dit artikel staat dat 24 rooms-katholieke basisscholen uit Den Bosch en omgeving voortaan neutraal willen blijven. Eén van de redenen voor dit besluit is volgens voorzitter Jan Timmers dat hij zijn basisscholen niet langer geassocieerd wil zien met schandalen als misbruik. Nu lijkt dit bericht niet op de onderzoeksvraag die in deze scriptie naar boven komt. Maar dit bericht laat wél de gevolgen zien.

Doordat de Nederlandse media zoveel negatieve berichten naar buiten hebben gebracht over de rooms-katholieke kerk willen mensen niet meer met dit instituut geassocieerd worden. Het imago van de kerk is veranderd, mensen nemen afstand. Dit artikel laat dat concreet zien en ook dat de negatieve berichten zijn aangekomen bij de katholieken. Maar hoeveel van dit soort concrete acties zijn er ondernomen in Nederland? Hoe erg is de schade voor de rooms-katholieke kerk? Dit allemaal leidt naar de onderzoeksvraag van dit onderzoek.

1.2 Onderzoeksvraag

De volgende onderzoeksvraag wordt behandeld:

Welk effect heeft de negatieve berichtgeving over de seksschandalen in de Nederlandse media op het imago van de rooms-katholieke kerk?

Het aantal katholieken dat naar aanleiding van berichtgeving in de media afhaakt, valt niet te meten. Dit is een zeer actueel onderwerp en exacte cijfers zijn nog niet bekend. De informatie is dus nog beperkt. Toch is het interessant om het effect te analyseren. Daarom is er gekozen voor een deskundigenanalyse. Dat betekent dat er een explorierend onderzoek plaatsvindt. Naar aanleiding van deze deskundigenanalyse zal er verder onderzoek kunnen plaatsvinden over de concrete feiten.

² Jong de, F. (2012). *Bisdom verbaasd over mogelijk verdwijnen RK basisscholen in Den Bosch*. Omroep Brabant.

1.2.1 *Deelvragen*

De volgende deelvragen worden onderzocht:

1. Welke negatieve berichtgeving was er in de Nederlandse media in de periode juli 2011 – juli 2012 over de rooms-katholieke kerk?

De Nederlandse media worden door middel van een kwalitatieve inhoudsanalyse onder zes verschillende media verdeeld: Telegraaf, NRC, Vrij Nederland, Elsevier, NOS Nieuws, RTL Nieuws, NU.nl en Geenstijl.nl.

Tijdens het zoeken naar de berichten zijn er drie zoektermen gebruikt: 'Commissie Deetman', 'seksueel misbruik' en 'rooms-katholieke kerk.' In dit onderzoek wordt ervan uitgegaan dat alle berichten één van deze zoektermen in het artikel hebben genoemd.

De berichten van de diverse media zijn verzameld van de periode juli 2011 tot juli 2012. Er is gekozen voor één jaar omdat een langere periode (bijvoorbeeld twee jaar) een te groot onderzoek zou hebben opgeleverd. En waarom 2011 - 2012? Het is de meest recente periode; bovendien verkeert de rooms-katholieke kerk op dit moment in een negatieve spiraal. Alle berichten zijn negatief en de schijnwerpers staan op de kerk gericht.

2. Welke impact heeft negatieve berichtgeving over (seks)sandalen in de media op het imago van de rooms-katholieke kerk?

In dit hoofdstuk wordt gekeken hoe de media hebben gehandeld tijdens de periode juli 2011 – juli 2012 als het aankomt op de negatieve berichten omtrent seksueel misbruik in de katholieke kerk. Dat wordt gedaan door middel van research en een interview met een mediadeskundige. Vervolgens wordt er gekeken welke impact dat heeft gehad op het imago van de kerk.

3. Hoe gaan de woordvoerders van de rooms-katholieke kerk om met de negatieve berichtgeving?

In dit hoofdstuk wordt gekeken hoe de woordvoerders vanuit de kerk met de negatieve berichtgeving zijn omgegaan. Dit wordt gedaan door middel van de

analyses van een journalist, twee woordvoerders en de analyse van de eindrapportage van de commissie Deetman.

4. Waarin verschilt de impact van negatieve berichtgeving over seksschandalen in de Nederlandse media op het imago van de rooms-katholieke kerk van een soortgelijk fenomeen in de Braziliaanse media en maatschappij?

Voor dit onderzoek wordt er ook een vergelijking gemaakt tussen Brazilië en Nederland. Waarom Brazilië? Omdat ik tijdens mijn onderzoek heb meegedaan aan het programma Beyond (Y)our World van Lokaalmondiaal. Dit is een journalistiek training- en uitwisselingsproject. Lokaalmondiaal organiseert een journalistieke reis naar Brazilië en in ruil daarvoor maakten wij verhalen voor het tijdschrift Join en externe media. Deze reis heb ik gecombineerd met dit onderzoek, vandaar dat deze vergelijking is getrokken. De journalistieke producten zijn te vinden in mijn journalistieke verantwoording.

Deze deelvraag wordt beantwoord aan de hand van de geschiedenis van de religie in Brazilië. Vervolgens komen diverse deskundigen aan het woord.

1.2.2 Afbakening

Er zijn verschillende begrippen in mijn onderzoeksvraag die nadere toelichting behoeven. Daarmee kan worden voorkomen dat tijdens het lezen van dit onderzoek vragen ontstaan. Hieronder wordt de onderzoeksvraag nader toegelicht.

Onderzoeksvraag:

Welk effect heeft de negatieve berichtgeving over de seksschandalen in de Nederlandse media op het imago van de Rooms-katholieke kerk?

In dit onderzoek wordt een bericht als negatieve berichtgeving beschouwd, wanneer het medium een gebeurtenis meldt, wat het imago van de rooms-katholieke kerk niet ten goede komt. Het gaat er niet om of de media objectief zijn of niet, maar er wordt gekeken naar de negatieve boodschap van het bericht.

Omdat “de Nederlandse media” in het algemeen een breed begrip is, richt dit onderzoek zich op zes specifieke media. Om een representatief beeld te kunnen schetsen van de media zijn er twee kranten, twee tijdschriften, twee televisieprogramma’s en twee nieuwswebsites onderzocht. Doordat alle kanalen worden onderzocht kan er een goed beeld worden geschetst van “de” Nederlandse media. Het betreft de volgende media: Telegraaf, NRC, Vrij Nederland, Elsevier, NOS Nieuws, RTL Nieuws, NU.nl en Geenstijl.nl.

Met imago wordt bedoeld: een beeld dat mensen, in dit geval katholieken, hebben van de rooms-katholieke kerk. Het gaat dus concreet over de mening en het beeld wat katholieken hebben als zij aan “de kerk” denken, wat hun associaties en gevoelens daarbij zijn.

1.2.3 Minor

Deze scriptie maakt onderdeel uit van de minor Markt en Maatschappij. Dit onderwerp past goed bij mijn minor omdat de ontkerkelijking een verandering is in de maatschappij. Het religieuze landschap verschuift en heeft effect op onze maatschappij. Het is daarom van belang om dit onderwerp te onderzoeken.

1.3 Verantwoording

Nederland en Brazilië zijn uiteraard niet de enige landen waar seksueel misbruik in de rooms-katholieke kerk is voorgekomen. Landen zoals Ierland, Amerika, Canada en Duitsland werden ook overspoeld met verhalen van slachtoffers. Het is op grote schaal gebeurd, zoals in hoofdstuk 1 nader zal worden uitgelegd. Maar om het onderzoek zo klein mogelijk te houden is het onderzoek ten behoeve van deze scriptie alleen gericht op Nederland en Brazilië.

1.4 Interviews

Deze scriptie is gebaseerd op een deskundigenanalyse van experts. Er zijn daarom veel interviews afgenomen.

De volgende deskundigen zijn geïnterviewd:

- **Antoine Bodar, priester bij de rooms-katholieke kerk**

Antoine was tijdens de mediahype veel in het nieuws. Hij was dan wel niet het officiële aanspreekpunt van de rooms-katholieke kerk, maar zo werd hij wel gezien! Hij was het gezicht van de Rooms-katholieke kerk en daarom een geschikte deskundige voor deze deskundigenanalyse.

- **Bert Elbertse, hoofd communicatie van de Nederlandse Bisschoppenconferentie**

Bert was wél het officiële aanspreekpunt van de rooms-katholieke kerk. Het is belangrijk om een woordvoerder van de rooms-katholieke kerk aan het woord te laten om deelvraag 3 te beantwoorden.

- **Fernanda Mena, journaliste bij Fohla de Sao Paulo**

Fernanda is een journaliste uit Brazilië. Zij kon mij tijdens mijn reis alles vertellen over de berichten die rondom seksueel misbruik in de rooms-katholieke kerk naar buiten zijn gekomen.

- **Joep Dohmen, journalist bij NRC Handelsblad**

Joep Dohmen, een journalist die zeer betrokken is geweest bij dit onderwerp. Hij was één van de eerste journalisten die een bericht naar buiten bracht over seksueel misbruik.

- **Nico Vink, antropoloog en socioloog. Hij werkte als rooms-katholieke pastor in Uruguay en Brazilië**

Nico Vink is zelf actief geweest als pastor in Brazilië. Hij weet hoe de situatie daar is en hoe het eraan toe gaat. Hij is iemand die zich in die kringen begeeft.

- **Staf Hellemans, hoogleraar Catholic Theology aan de Universiteit Tilburg**

Staf kan in grote lijnen het katholieke landschap schetsen en oorzaken en gevolgen verklaren.

- **Theo Schepens, was universitair docent godsdienstsociologie aan de voormalige Theologische Faculteit van de Universiteit van Tilburg en is thans verbonden aan de Priester en diakenopleiding Bovendonk en aan het Sint-Janscentrum in Den Bosch**

Theo Schepens kan het religieuze landschap schetsen, maar ook een

persoonlijke verklaring geven aangezien hij verbonden is aan de priester- en diakenopleiding Bovendonk en aan het Sint-Janscentrum in Den Bosch.

- **Ton Verlind, mediadeskundige**

Ton weet veel op het gebied van media en kan daarom een deskundigenanalyse geven over hoe de media hebben gehandeld en welke impact dat heeft gehad. Dit komt vooral van pas in hoofdstuk 3.

- **Jorge Claudio Ribeiro, Theologie professor bij de Pontificia Universidade Catholica**

Jorge kan het religieuze landschap schetsen van Brazilië en oorzaken en gevolgen verklaren. Deze deskundigenanalyse is alleen van toepassing in hoofdstuk 5.

- **Liráucio Girardi Júnior, professor sociologie bij Cásper Líbero University**

Dit zelfde geldt voor Liráucio. Hij kan het religieuze landschap schetsen van Brazilië en oorzaken en gevolgen verklaren. Deze deskundigenanalyse is alleen van toepassing in hoofdstuk 5.

Dit is een deskundigenanalyse, dit houdt in dat de deskundigen zijn uitgekozen op basis van hun kennis en ervaring. Hun bevindingen zijn echter op een journalistieke wijze verwerkt in dit onderzoek. Vanwege de omvang van de interviews is besloten deze niet integraal op te nemen in het verslag. Mocht er interesse zijn, dan zijn deze interviews digitaal verkrijgbaar.

2. Onderzoek naar berichtgeving

In dit hoofdstuk wordt een korte introductie gegeven over de geschiedenis van het seksueel misbruik in de rooms-katholieke kerk. Dit is nodig om de volgende hoofdstukken beter te begrijpen en om inzicht te krijgen in de omvang van het nieuws. Om in kaart te brengen wat voor effect de media op het imago van de kerk hebben, wordt er een kwalitatieve inhoudsanalyse gedaan naar de hoeveelheid negatieve berichten. De volgende deelvraag wordt onderzocht:

Welke negatieve berichtgeving was er in de periode juli 2011 – juli 2012 in de Nederlandse media over de rooms-katholieke kerk?

2.1 Geschiedenis

Seksschandalen in de rooms-katholieke kerk zijn niets nieuws. Er zijn altijd wel mensen geweest die hebben aangegeven dat zij seksueel misbruikt zijn, maar die kwamen nooit onder de aandacht. Slachtoffers waren bang om ervoor uit te komen. Dat er veel slachtoffers zijn geweest die zo lang hun verleden hebben verzwegen blijkt uit onderzoek³. De meeste gevallen van seksueel misbruik waren tussen 1945 en 1985, met 1970 als zwaartepunt. Maar de media hebben de slachtoffers nu een platform gegeven om hun verhaal te vertellen. Eén van de eerste landen die veel negatieve berichten over seksueel misbruik in de rooms-katholieke kerk uitbracht is Amerika. In 1985 werd priester Gilbert Gauthé verdacht van seksueel misbruik. Al snel volgden vele slachtoffers over de hele wereld zoals in Ierland, Brazilië, Canada, Duitsland en Amerika.

In Nederland kwam het eerste bericht over seksueel misbruik in de rooms-katholieke kerk in 2010. Het ging om het juvenaat Don Rua door de Salesianen. Nadat nog meer gevallen bekend werden, besloot de kerk medio 2010 zelf een onderzoekscommissie samen te stellen. Wim Deetman leidde deze onderzoekscommissie en sprak 2.000 slachtoffers en ooggetuigen. Later sprak de commissie ook met de daders en onderzocht de archieven van de kerk. In een tussenrapport⁴ haalde de Commissie Deetman fel uit naar het katholieke

³ Reese, T. (2004). *Facts, Myth and Questions*. America, National catholic weekly, 22 maart 2004.

⁴ Commissie Deetman. (2011). *Naar hulp, genoegdoening, openbaarheid en transparantie*. Onderzoekkrk.nl.

klachtenbureau 'Hulp en Recht'. Dit klachtenbureau is in 1995 door de kerk geïntroduceerd om klachten over seksueel misbruik af te handelen. Volgens de commissie is er geen correcte hulp geboden aan de slachtoffers.

Augustus 2011... naar aanleiding van het archievenonderzoek van de commissie Deetman start het Openbaar Ministerie een feitenonderzoek naar een hoog aantal sterfgevallen in de toenmalige psychiatrische instelling Sint Joseph in Heel. Media spitten het archievenonderzoek door en komen met nog meer zaken over seksueel misbruik. Een jaar nadat het eerste bericht over seksueel misbruik naar buiten kwam is de storm een beetje gaan liggen. De media kwamen niet met nieuwe verhalen van slachtoffers die zijn misbruikt. Er wordt voornamelijk gelet op de commissie Deetman en een gepaste vergoeding voor de slachtoffers. Zo wordt in november 2012 besloten dat mensen die als minderjarige slachtoffer zijn geworden van seksueel misbruik een schadevergoeding krijgen. Maar de commissie Deetman vindt een schadevergoeding niet genoeg; zij wil dat de rooms-katholieke kerk het misbruik ook erkent. Maar die erkenning komt voorlopig nog niet. In december 2012 komt de commissie Deetman met de eindrapportage. Hierin staat onder andere dat het celibaat het risico verhoogt van seksueel misbruik en dat er tussen de 10.000 en 20.000 kinderen zijn die in de periode van 1945 tot 1985 seksueel zijn misbruikt in katholieke instellingen. De toenmalige vicepremier Maxime Verhagen reageert kritisch en vindt dat bisschoppen zich moeten afvragen of zij voldoende verantwoordelijkheid hebben genomen. Ook de Konferentie Nederlandse Religieuzen (KNR) reageert en zegt dat zij nooit hebben overwogen om op te stappen en erkent ook dat de kerk meer empathie had moeten tonen voor de slachtoffers. De bisschoppen betuigen hun spijt. De rest van de maand december wordt er in de media veel gereageerd door deskundigen, slachtoffers en betrokkenen.

De commissie Deetman wil na de eindrapportage zijn onderzoek verbreden. In februari 2013 start de commissie een onderzoek naar seksueel misbruik van vrouwen in de rooms-katholieke kerk.

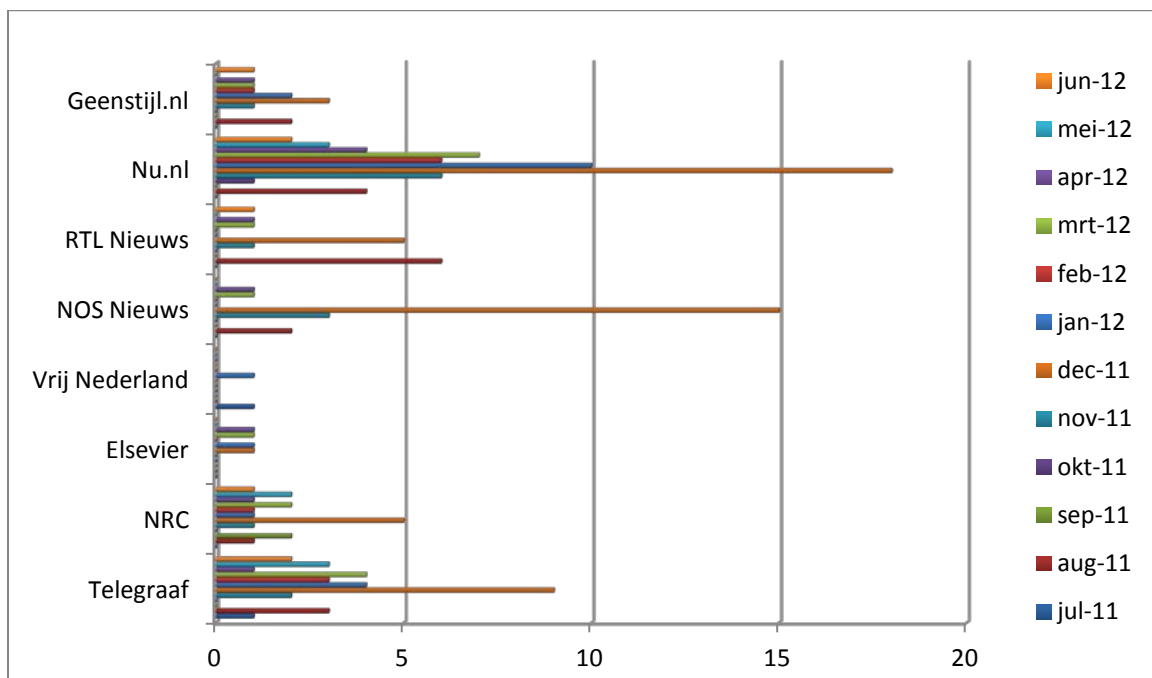
De vele negatieve berichtgevingen hebben de rooms-katholieke kerk niet veel goeds gedaan. In 2010⁵ hebben een kwart meer katholieken zich uitgeschreven

⁵ Radboud Universiteit, KASKI. (2010). *Cijfers Rooms-Katholieke Kerk*.

dan het jaar daarvoor. Ook de commissie Deetman ligt onder vuur, want NRC Handelsblad doet zijn eigen onderzoek en concludeert dat de commissie niets gemeld heeft over castraties in de jaren '50 in het jongensinternaat Harreveld. Een mediaruzie is het gevolg en ook de overheid wordt erbij betrokken. Het laatste bericht dat werd geanalyseerd in dit onderzoek gaat over een broeder van het internaat Sint Joseph. Hij zou verantwoordelijk zijn geweest voor het hoge sterftecijfer binnen de katholieke inrichting in de jaren vijftig. Dit blijkt uit eigen onderzoek van dagblad De Limburger.

2.2 Analyse berichtgeving

Dit staafdiagram toont het aantal negatieve berichten per maand over de rooms-katholieke Kerk.

NU.nl heeft de meeste negatieve berichten naar buiten gebracht over de rooms-katholieke kerk. In tegenstelling tot een opinieblad als Vrij Nederland, kan er op het internet veel meer nieuws geplaatst worden. Dit kan een reden zijn geweest waarom NU.nl meer berichten naar buiten heeft gebracht over de rooms-katholieke kerk.

In december 2012 zijn verreweg de meeste publicaties geplaatst. Dat is ook de maand dat de eindrapportage van de commissie Deetman openbaar werd gemaakt. De media hebben daar veel aandacht aan besteed.

Dr. Meyken Houppermans doet in de eindrapportage van de commissie Deetman een achtergrondstudie⁶ over de hausse aan meldingen vanaf februari 2010 over seksueel misbruik binnen de rooms-katholieke kerk en de rol van de media. Houppermans spreekt over een mediahype die in februari 2010 ontstaat. Daarbij gaan thematisch nieuws, maatschappelijke reacties en verontwaardigdheden samen. *‘De media staan niet op afstand maar zijn actief betrokken bij, in dit geval, de slachtoffers van seksueel misbruik. De media spelen een actieve rol in de berichtgeving in plaats van dat zij volgers zijn en louter het nieuws verslaan. Daarbij worden veel verschillende meldingen door de media aan elkaar gekoppeld waardoor het lijkt alsof alle meldingen deel uitmaken van één groter geheel.’*

De media hebben van het begin af aan een prominente rol gehad. In februari 2010 komen de eerste negatieve berichten. De media vragen een onafhankelijk onderzoek aan. Zij doen daarnaast ook zelf onderzoek (zie hoofdstuk 2.1). De media houden alles scherp in de gaten en spelen in deze kwestie de waakhond.

⁶ Deetman, W., Draijper, N., Kalbfleisch, H., Monteiro, M., Vries de, G. (2011). *Seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-katholieke kerk*. Amsterdam: Balans.

3. Impact van de media

In het vorige hoofdstuk is kennisgemaakt met de geschiedenis van het seksueel misbruik in de rooms-katholieke kerk. Een staafdiagram toonde aan hoeveel berichten de media hebben gepubliceerd over dit onderwerp. In het eindrapport van de commissie Deetman stond dat er sprake was van een mediahype. In dit hoofdstuk wordt daar verder op ingegaan. De volgende deelvraag wordt onderzocht:

Welk impact heeft negatieve berichtgeving over seksschandalen in de media op het imago van de rooms-katholieke kerk?

3.1 Impact van media

Een mediahype kan veel invloed hebben op de samenleving. Er is sprake van een mediahype als de media buitengewoon veel aandacht besteden aan een bepaald onderwerp zonder dat zich nieuwe feiten voordoen. Alle mogelijke betrokkenen worden ondervraagd, zoals ooggetuigen en deskundigen. In het boek *Media-explosie* van Kees van Wijk wordt onderzoek gedaan naar de sturende macht van massamedia. Daarin onderscheidt de schrijver vier theoretische benaderingen:

1. Agendasetting, waarin de relatie tussen media-agenda en ontvangersmedia centraal staat;
2. Culturele indicatoren, de media als cultuurbindende macht;
3. Kenniskloof, groeiende toename van mediaboodschappen leidt niet tot een verkleining, maar tot een vergroting van de kloof tussen kennisarmen en kennisrijken;
4. Specifieke mediawerking, het medium is zelf boodschap geworden.

In het geval van de negatieve berichtgeving rond seksueel misbruik in katholieke instellingen is agendasetting de juiste theoretische benadering. Hier wordt nader op in gegaan in hoofdstuk 3.2.

Media zijn vaak verantwoordelijk voor de publieke agenda, vooral tijdens een mediahype. *Naming en shaming* ontstaat vaak bij een mediahype. Het wordt door een melding of publicatie publiekelijk onder de loep gehouden. De

informatie of vermelding is vaak negatief gekleurd. In dit geval wordt de rooms-katholieke kerk in een slecht daglicht gezet en is zij de dader. Bij naming and shaming gaat het niet zozeer meer om de gebeurtenis, maar vooral hoe de rooms-katholieke kerk reageert en hoe zij het afhandelt. De media geven de dader een zogenaamde “kans” om de negatieve berichtgeving om te keren door een publieke verontschuldiging. Maar zodra die kans wordt aangegrepen vragen de media zich af of het niet te laat is en beïnvloedt daarmee de opinie in de maatschappij.

Peter Vasterman constateert in zijn boek Mediahype dat het onderwerp seksueel misbruik zich anders ontwikkelt. Dit legt hij uit op basis van het dynamische amplificatiemodel. In dit model worden vier stadia onderscheiden:

1. Framingfase: initial claims-making en validation

In de framingfase wordt er in de media kennis gemaakt met het probleem. Media hanteren het frame, dat is een bepaalde benadering en definitie van het probleem. Bij het geval van seksueel misbruik in katholieke instellingen zie je dat deze framingfase optreedt in de jaren '60 en '70 waarin het vooral wordt ontkend.

2. Expansiefase: differentiatie, aggregatie en verbreding

Expansiefase verbreedt het onderwerp, het wordt meer in de context geplaatst en de omvang van het probleem wordt groter. Er wordt niet alleen naar seksueel misbruik in gezinnen gekeken, maar ook in scholen. In dit geval internaten.

3. Ambivalentiefase: affaires en controverses

Andere frames doen in de ambivalentiefase hun intrede. Er kunnen complicaties ontstaan rondom het probleem. In dit geval was het dat eind jaren '80 de beschuldigingen en verklaringen van slachtoffers niet meteen worden geloofd en mensen er hun twijfels en vragen bij hebben.

4. Institutionaliseringsfase: consensus en infrastructuur

Het is officieel erkend als probleem en daardoor wordt het maatschappelijk aangepakt, door middel van nieuwe wetgeving en eventueel aanpassingen van strafrechtelijke definities.

Vasterman zegt dat het onderwerp seksueel misbruik binnen de rooms-katholieke kerk in de institutionaliseringsfase is beland. Dat betekent dat de

impact van de media zo groot is dat het maatschappelijk wordt besproken en aangepakt. De media hebben dit onderwerp op de agenda gezet van de Nederlandse maatschappij.

3.2 Impact media seksueel misbruik

In Nederland is er al jaren sprake van ontkerkelijking. Mensen voelen zich niet meer tot een kerk aangetrokken en de negatieve berichten over seksueel misbruik helpen de kerk daar niet bij. Maar in hoeverre hebben de media daar invloed op gehad? In paragraaf 3.3 komt naar voren dat het aantal katholieken de afgelopen jaren is gedaald. Er valt nog niet te bewijzen dat mensen de rooms-katholieke kerk hebben verlaten vanwege de berichten rondom seksueel misbruik, daar is het nog te vroeg voor. Maar het is wel zeker dat er ontkerkelijking is. De media kunnen daar een grote rol in spelen door de negatieve berichtgeving die zij naar buiten brengen. Die herhaalde negatieve berichten kunnen een negatief effect hebben op het beeld van mensen over de katholieke kerk.

Daarnaast hebben de media nog meer impact wanneer zij zich alleen maar focussen op de rooms-katholieke kerk en niet de seksuele schandalen in context brengen. Daar is ook veel kritiek op. Volgens de eindrapportage⁷ van de commissie Deetman hebben de media een beeld geschetst dat misbruik voornamelijk aan de orde was binnen de rooms-katholieke kerk. Daarnaast is de kerk meteen verweven met 'de gesloten en hiërarchische cultuur van internaten, kostscholen, seminaries, opvoedingstehuizen en andere instellingen van de kerk'. Volgens de commissie is er geen duidelijk onderscheid gemaakt tussen de verschillende vormen van misbruik.

De media hebben volgens de commissie de negatieve berichtgeving niet in de juiste context geplaatst. Ton Verlind is mediadeskundige en vindt dat de journalisten over het algemeen goed hebben gehandeld. Hij doelt vooral op de journalisten Joep Dohmen (NRC Handelsblad) en Robert Chesal (Radio Nederland

⁷ Deetman, W., Draijper, N., Kalbfleisch, H., Monteiro, M., Vries de, G. (2011). *Seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-katholieke kerk*. Amsterdam: Balans.

Wereldomroep). Wel is hij van mening dat de journalisten er iets te lang mee zijn door gegaan. *“Er zat ook wel een behoorlijke overdrijving in en dat heeft ook wel te maken dat het een lekker scorend onderwerp was. Daar zitten dan ook wel onzuivere motieven achter. De media waren iets te verlekkerd, iets te sterk gemotiveerd.”*

De vraag is of de media neutraal hebben gereageerd. In menig interview ten behoeve van dit onderzoek wordt een vergelijking gemaakt met de commissie Samson. Elke geïnterviewde die aan het woord komt in dit onderzoek heeft beaamd dat er destijds meer aandacht is geweest voor de commissie Deetman dan nu voor de commissie Samson. Waarom? Staf Hellemans, hoogleraar Catholic Theology aan de Universiteit Tilburg, denkt dat dit te maken heeft met de machtspositie van de kerk. *“Omdat de katholieke kerk zelf op de eerste rij staat met het vingertje en benadrukt welke normen in acht moeten worden genomen. En wanneer je zelf zegt hoe men zich dient te gedragen wordt daar natuurlijk met een vergrootglas naar gekeken wanneer je zelf iets op je kerfstok hebt, dus dat is logisch. Dat is de belangrijkste factor.”*

Ton Verlind denkt dat het ook een stuk vooringenomenheid is van niet-religieuze mensen. *“Seculiere mensen zien alleen maar de negatieve kant van de kerk en dan is het wel mooi dat zo'n instituut in de problemen komt. Het is fijn om erop te hakken.”* Verlind denkt dat het met drie verschillende factoren te maken heeft: de tijd, de duur en het instituut. *“Wanneer de commissie Samson eerder was ingesteld, had hij wellicht meer aandacht gekregen, plus de kerk is een instituut waar je meteen een associatie bij hebt dan is het makkelijker om iemand snel te verwijten.”*

De katholieke kerk eens zo'n machtig instituut, wordt nu op zijn knieën gebracht. Theo Schepens (1946) was universitair docent godsdienstsociologie aan de voormalige Theologische Faculteit van de Universiteit van Tilburg en is thans verbonden aan de Priester- en diakenopleiding Bovendonk en het Sint-Janscentrum in Den Bosch. Hij zegt dat de media eenzijdig zijn geweest. *“Wij zijn zogenaamd een democratisch land, maar eigenlijk worden we geregeerd door een kleine club van machtige mensen. Die schrijven en bepalen hoe mensen moeten gaan denken. Mensen denken niet autonoom, ze denken zoals er gedacht moet worden. De media zijn grauw, er zijn maar weinig omroepen die*

een ander geluid laten horen. Iedereen praat elkaar na en dan wordt het seksueel misbruik ongenueanceerd gebracht, er wordt niet kritisch naar gekeken.”

De media zijn een megafoon voor het nieuws, wat ongetwijfeld invloed heeft gehad op het imago van de rooms-katholieke kerk. De vraag is of zij dat bewust hebben gedaan. Uit de diverse interviews die voor dit onderzoek zijn gevoerd komt naar voren dat de media te veel negatieve berichtgeving naar buiten hebben gebracht, waardoor de maatschappij een negatief beeld heeft gekregen van de rooms-katholieke kerk. Ze hebben te lang ongenueanceerd op de rooms-katholieke kerk gehamerd, zonder het probleem in een groter verband te plaatsen. Wat heeft dit voor gevolgen voor de kerk?

3.3 Imago rooms-katholieke kerk

Onderzoeksinstituut Kaski laat zien dat het aantal katholieken⁸ vanaf 2004 elk jaar daalt. Zo waren in 2004 nog 4.622.000 katholieken. In 2010 waren dat er nog maar 4.166.000. Deze cijfers laten zien dat op één of andere manier de kerk minder aantrekkelijk is geworden. Theo Schepens bevestigt dit. *“Imago is natuurlijk iets wat oproept om er deel van uit te maken en actief in te zijn. De kerken hebben niet de uitstraling van “daar wil je bij horen”. De kerk heeft het imago van dat is over, verleden tijd en oude mensen.”* Helaas zijn er nog geen cijfers over het aantal katholieken in Nederland na 2010.

Het imago van de kerk is al langere tijd niet meer positief geweest, dat wordt bevestigd door de ontkerkelijking. Daarbij helpt het niet dat de kerk een conservatievere richting is opgegaan. Volgens Hellemans was het imago al sterk teruggevallen, maar heeft het seksueel schandaal de genadeslag gegeven. Maar valt het imago nog te herstellen? Hellemans is daar niet zo zeker van. *“De situatie van de jaren ‘60 komt niet meer terug. Dat is voorbij. De kerk is intussen zo klein geworden en voelt zich bedreigd dat de aansluiting met de bevolking verloren is gegaan. Of dat ooit hersteld kan worden is onduidelijk, dat kan je niet voorspellen. Maar het zal heel moeilijk zijn.”*

⁸ Radboud Universiteit, KASKI. (2010). *Cijfers Rooms-Katholieke Kerk; katholieken.*

Het is duidelijk dat het imago van de rooms-katholieke kerk een deuk heeft opgelopen en dat de media daar een rol in hebben gespeeld. De vraag is, wat voor gevolgen heeft dat voor de kerk? Is dit een genadeslag voor de rooms-katholieke kerk in Nederland? Ton Verlind denkt dat je daarin twee dingen moet onderscheiden: het gedachtegoed van de katholieke kerk en de kerk als instituut. Ton Verlind denkt dat veel katholieken nog wel iets met het *gedachtegoed* hebben, maar er is wel een soort onthechtingproces gaande rond *het instituut*.

Het is daarom noodzakelijk dat de kerk katholiek Nederland voor zich terugwint. Maar volgens Verlind wordt dat heel moeilijk. *“Normaal gesproken leidt zo’n incident tot zelfonderzoek en zeg je binnen een instituut: we gaan het anders doen. Maar dat kan binnen de katholieke kerk niet, omdat het een heel hiërarchisch instituut is, ontzettend conservatief en eigenlijk heeft de kerk geen goed gevoel voor schadeverwerking in crisissituaties. Ze zijn ouderwets, conservatief en zo directief aangestuurd vanuit Rome dat ze ook niet aan crisismanagement kunnen doen.”*

De rooms-katholieke kerk heeft een flinke klap gehad en moet zien te herstellen. Maar dat is heel moeilijk omdat de kerk niet bereid is om te veranderen en zich aan te passen aan de Nederlandse samenleving. Verlind vertelt dat het ook grotendeels te maken heeft met de reactie van de bisschoppen op het seksueel misbruik. *“Die reactie was ook niet adequaat. Als het gaat om crisismanagement zijn er grote fouten gemaakt. Er ontstond pas compassie voor de slachtoffers toen bleek dat het zo’n omvangrijk project was. Ik denk dat dit voor de katholieke kerk buitengewoon schadelijk is en ik vraag me af of de katholieke kerk zich hiervan kán herstellen. Ik denk het eerlijk gezegd niet.”*

In het volgende hoofdstuk wordt hier verder op ingegaan.

4. Woordvoerders

In dit hoofdstuk wordt gekeken hoe de woordvoerders hebben gereageerd. Of zij het imago van de kerk goed hebben uitgestraald en hoe zij in de media zijn belicht. Allereerst wordt er gekeken hoe het systeem binnen de rooms katholieke kerk functioneert. Daarna wordt er een analyse gemaakt van de berichten van hoofdstuk 2, hoe de woordvoerders er toentertijd mee om zijn gegaan.

Hoe gaan de woordvoerders van de rooms-katholieke kerk om met de negatieve berichtgeving?

4.1 Systeem woordvoerders

De hoeveelheid kerkprovincies hangt af van de grootte van een land. In Nederland is er één kerkprovincie. Binnen deze kerkprovincie zijn er zeven bisdommen die verbonden zijn met elkaar en hun handelen op elkaar afstemmen. Nederland kent de volgende bisdommen:

1. Aartsbisdom Utrecht
2. Bisdom Roermond
3. Bisdom Breda
4. Bisdom Rotterdam
5. Bisdom Groningen - Leeuwarden
6. Bisdom Haarlem - Amsterdam
7. Bisdom 's-Hertogenbosch

Utrecht is een aartsbisdom, dat betekent dat dit bisdom te allen tijde het hoofd van de Kerkprovincie is. Aartsbisschop Wim Eijk is sinds 2011 het hoofd van het aartsbisdom en is tevens voorzitter van de Bisschoppenconferentie. Aan het hoofd van elk bisdom staat een bisschop. De zeven bisdommen vormen samen de kerkprovincie met het Ordinariaat voor de Strijdkrachten.

In elk land bestaat er een Bisschoppenconferentie. Dit overlegorgaan bestaat uit bisschoppen die gezamenlijk het beleid bepalen voor zaken die de Kerkprovincie betreffen. De Nederlandse Bisschoppenconferentie heeft ook een secretariaat dat gaat over de afdeling Pers en Communicatie, wat beter bekend staat als het

4.2 Woordvoerders in de media

In het vorige hoofdstuk is er aandacht besteed aan de invloed van de media op het imago van de rooms-katholieke kerk.

Daar wordt geanalyseerd dat de constante negatieve berichtgeving effect heeft op de Nederlandse bevolking. Het geeft een negatief beeld van de Rooms-katholieke kerk, waardoor er een negatieve associatie is met de kerk. Kunnen de woordvoerders dat beeld veranderen? Hoe hebben zij gehandeld in dit proces? Voor dit hoofdstuk zijn de volgende mensen gevraagd om hun deskundige visie te delen: journalist Joep Dohmen, priester Antoine Bodar en hoofd communicatie van de Nederlandse Bisschoppenconferentie Bert Elbertse.

Hoe hebben de woordvoerders vanuit de rooms-katholieke kerk gehandeld?

Joep Dohmen: *“Aanvankelijk erg afhoudend. Ik denk dat ze eigenlijk in tweede en derde instantie wel empathie getoond hebben. Dat er ook sprake was van enige medewerking. Maar dat moet je allemaal zien in het licht van het feit dat er grote maatschappelijke aandacht was en druk daardoor. Dan kun je wel zeggen: het is een mediahype, maar zonder die maatschappelijke aandacht en druk waren er natuurlijk heel veel, duizenden, niet geholpen en was er geen aandacht geweest voor wat er was gebeurd.”*

Antoine Bodar: *“Ik heb me laten vertellen dat men eigenlijk nog liever had dat de kerk, de woordvoerders wat empathischer hadden moeten zijn. Ook de huidige kardinaal Eijk heeft dat in de media uitgesproken. Dat werd ook de kerk verweten dus in zoverre heeft hij dat ook toen gezegd. Bij de bisschoppen was het niet eenduidig hoe ze daarmee omgingen. Die bisschoppen zelf zaten niet voldoende op één lijn. Ze hebben wel overlegd, maar daar zijn ze kennelijk niet met elkaar uitgekomen. En dat is natuurlijk niet goed.”*

Bert Elbertse: *“Het kan altijd beter. Binnen drie dagen hadden we een persconferentie, dus in die zin hebben we wel snel gereageerd. Maar het probleem was dat wij ook niet precies wisten wat er in detail aan de hand was en*

dan kun je daar nooit voldoende op reageren. We bleven achter de feiten aanlopen. We konden niet altijd inhoudelijk antwoord geven, wat de media juist wilden.”

Alle drie de geïnterviewden vinden dat de rooms-katholieke kerk beter had moeten reageren, meer empathie had moeten tonen. Maar hadden ze wel een goede reactie kunnen geven? De media kruipen in de slachtofferrol namens de slachtoffers en de rooms-katholieke kerk is de dader. Zonder dat de woordvoerders nog één woord gesproken hadden was de toon al gezet door de constante negatieve berichtgeving.

Wat is er overgebleven van het imago van de kerk en daarmee ook de geloofwaardigheid van de woordvoerders vanuit de rooms-katholieke kerk?

Joep Dohmen: *“Door de berichtgeving en het onthullen van de misstanden spelen de media daar natuurlijk een rol in. Maar de kerk zelf ook, door zeker vanaf het begin de zaak af te wijzen en toe te dekken. De commissie Deetman speelt een rol, verschillende slachtofferorganisaties en de media.”*

Antoine Bodar: *“Ik ben er van overtuigd dat de negatieve aandacht van de media een extra snelle daling van het aantal katholieken heeft veroorzaakt. Dat kan ook een periode zo zijn. Ik denk dat als de cijfers komen de katholieke kerk veel aan gezag heeft verloren; dat zal nog een lange tijd duren voordat dat gezag weer is teruggekeerd. Maar daarmee is niet gezegd dat dat de doodsklap is voor de kerk.”*

Bert Elbertse: *“Of dat nou precies door de media komt, in ieder geval door de hausse van publicaties schaad je natuurlijk het imago.”*

Volgens Joep Dohmen hebben de media een belangrijke taak in de samenleving en dat is het onthullen van zaken die nog nooit aan het licht zijn gekomen. De rooms-katholieke kerk had een groot geheim en de media hebben dat onthuld. Voor de woordvoerders van de kerk was het dweilen met de kraan open. Het is duidelijk dat de woordvoerders een enorm nadeel hadden dat de media meer informatie hadden dan zichzelf en ze al snel als ‘de slechteriken’ werden afgeschilderd.

Een voorbeeld van het effect van de negatieve berichtgeving op het imago van de rooms-katholieke kerk is het radioprogramma stand.nl van de NCRV. Op december 2011 legde zij de volgende stelling voor: 'Het imago van de rooms-katholieke kerk is onherstelbaar beschadigd'. De rooms-katholieke priester Antoine Bodar was te gast om de kerk te verdedigen. In totaal stemden 2436 mensen op de stelling, 81% was het ermee eens. Dit bewijst dat de negatieve berichten wel degelijk een negatief effect hebben op het beeld dat mensen hebben.

Dat het imago van de kerk is beschadigd is duidelijk, maar de vraag is nu wat de woordvoerders er aan kunnen doen om dat weer te herstellen.

4.3 *Imago herstellen*

In de eindrapportage⁹ van commissie Deetman staat voor de rooms-katholieke kerk de volgende aanbeveling: *'De onderzoekscommissie wijst op het belang van eendrachtig handelen binnen de rooms-katholieke kerk om nu en in de toekomst samen met de slachtoffers door erkenning, hulp, genoegdoening, nazorg bij te dragen aan herstel van het aangedane leed. Deze eendrachtige aanpak vraagt om een open, onderlinge communicatie tussen bisschoppen onderling, maar ook tussen hen en hogere oversten. Over de inspanningen om met slachtoffers en anderen laagdrempelig bij te dragen aan erkenning, hulp, genoegdoening en nazorg leggen bisschoppen en hogere oversten gezamenlijk in een jaarlijks verslag in het openbaar verantwoording af.'*

De kerk moet met zijn vele bisdommen ervoor zorgen dat er één lijn wordt gevormd, één front. Op die manier kan er geen sprake zijn van onduidelijkheid en kan de kerk niet worden gezien als een ongeorganiseerde chaos. Het is belangrijk dat zij naar slachtoffers toe erkenning en hulp bieden.

⁹ Deetman, W., Draijper, N., Kalbfleisch, H., Monteiro, M., Vries de, G. (2011). *Seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-katholieke kerk*. Amsterdam: Balans.

Wat moet de kerk doen om het imago weer te herstellen en valt het wel te herstellen?

Joep Dohmen: *“De kerk predikt altijd een aantal dingen zoals naastenliefde en oprechtheid. Dat uitgerekend dat instituut verantwoordelijk was voor wat er is gebeurd. Al die dingen dat is de kerk zwaar aangerekend en dat kun je alleen maar rechtzetten door juist die dingen in de toekomst allemaal niet meer te doen en oprecht te staan voor wat je zegt.”*

Bert Elbertse: *“Dit heeft een enorme impact gehad op de kerk, dit gaat nog wel even duren. Ik denk dat het op een gegeven moment wel zo kan zijn dat het wel duidelijk zal worden dat de kerk het heel goed opgepakt heeft.”*

Antoine Bodar: *“Op het ogenblik is er een algemeen standpunt van: geloven wil ik nog wel, maar met dat hiërarchische instituut wil ik weinig te maken hebben. Ik denk dat het merendeel van de katholieken er zo over denkt. Behoudens de katholieken die zondag naar de kerk gaan. Die zullen milder zijn. En het is nu een communicatiekwestie om de cultuur katholieken, die wel in naam katholiek zijn, maar nog weinig naar de kerk gaan, om die opnieuw te enthousiasmeren. Ik denk dat het lang duurt maar of het imago helemaal hersteld wordt, dat durf ik niet te zeggen.”*

De kerk kan zich herstellen van het imago, maar het zal moeilijk worden. De schade die is aangericht is erg groot. Daarnaast heeft de rooms-katholieke kerk te maken met de ontkerkelijking van Nederland. Een volkskerk zal de rooms-katholieke kerk niet meer worden, zoals nog wel het geval is in Brazilië. In het volgende hoofdstuk wordt een vergelijking gemaakt tussen Nederland en Brazilië.

5. Brazilië

In dit hoofdstuk wordt er een vergelijking gemaakt tussen Nederland en Brazilië. De volgende deelvraag wordt behandeld:

Waarin verschilt de impact van negatieve berichtgeving over seksschandalen in de Nederlandse media op het imago van de rooms-katholieke kerk een soortgelijk fenomeen in Braziliaans media & maatschappij?

5.1 *Beyond (Y)our World*

Afgelopen zomer kreeg ik de kans om mee te doen met het programma Beyond (Y)our World. Dit is een journalistiek training- en uitwisselingsproject van LokaalMondiaal. LokaalMondiaal organiseert een journalistieke reis naar Brazilië en in ruil daarvoor schrijven vier andere journalistiekstudenten en ik verhalen voor het tijdschrift Join en externe media. Ik heb deze kans met beide handen aangegrepen en heb in de maand september en oktober een inhoudelijke en praktische voorbereiding gehad op de reis. Op 16 oktober ben ik samen met vier andere journalistiekstudenten voor twee weken naar Brazilië vertrokken. De reden dat ik Brazilië heb gekozen als vergelijking met Nederland is dat ik mijn scriptie wilde combineren met de journalistieke reis. Ik heb dan ook tijdens mijn reis voornamelijk aan mijn scriptie gewerkt door middel van interviews. De journalistieke producten die ik heb gemaakt voor LokaalMondiaal en externe media zijn te vinden in mijn journalistieke verantwoording.

5.2 *Brazilië katholiek land*

Brazilië staat bekend als religieus land, een katholiek land. Al jaren staat Brazilië in de top 10 van meest katholieke landen. De afgelopen tien jaar is het percentage flink afgenomen. In de tabel hieronder laat ik het religieuze landschap zien van Brazilië in 2000 en 2010. De eerste meting is gedaan door

CIA World Factbook ¹⁰ en de tweede door Brazilian Institute for Geography and Statistics¹¹ (IBGE).

Religies	2000	2010
Roman Catholic	73,6 %	64,6 %
Protestant	15,4 %	22,2 %
Spiritualist	1,3 %	2,05 %
Other	1,8 %	5,2 %
None	7,4 %	8,0 %

In deze tabel zie je dat het aantal katholieken is gedaald. Alle andere religies zijn de afgelopen tien jaar wel in percentage toegenomen. Theologie professor Jorge Claudio Ribeiro geeft les aan de Pontifica Universidade Catholica. Hij schreef in 2011 een artikel¹² voor de krant Estado de Sao Paulo en schreef het volgende: *“During the 1990-2000 decade, ten percent of Catholics migrated to Pentecostal denominations and to the segment of non-religious: at that time, 73.6% of the population embraced Catholicism.”* Volgens de professor is de reden voor deze daling de opkomst van pinkstergemeentes en niet-religieuze groeperingen. Daar wordt in paragraaf 5.4 nader op ingegaan.

5.3 Seksueel misbruik taboe

Voor mijn reis sprak ik met Nico Vink. Nico is antropoloog en socioloog en werkte als rooms-katholieke pastor in Uruguay en Brazilië. Later heeft hij het boek “Van Rooms naar hedendaags spiritueel” geschreven. Nico vertelt dat er in Brazilië extreem weinig verhalen zijn over eventueel seksueel misbruik in katholieke instellingen. *“Brazilië is heel anders dan Nederland. Brazilianen zijn soepeler, ze nemen het leven niet zo serieus. Daarbij wil ik niet zeggen dat Brazilianen seksueel misbruik goedkeuren. Ik vermoed dat er niet zoveel schandalen geweest zullen zijn, veel minder dan in Nederland. En dat er meer een houding zal zijn van: ach zie je, priesters zijn ook maar mensen. Het probleem zou dan eerder gaan over homoseksualiteit dan seksueel misbruik.”* Het imago is in dit

¹⁰ CIA World Factbook. (2012). *People and Society*.

¹¹ Brazilian Institute for Geography and Statistics. (2010). *População residente, por situação do domicílio e sexo, segundo os grupos de religião - Brasil – 2010*.

¹² Ribeiro, J. (2011). *Requiem for a certain Catholicism*. S.Paulo newspaper, 18 augustus 2011.

opzicht niet veranderd. Dat heeft volgens Nico een andere reden. *“De positie van de bisschoppen was tien jaar geleden veel sterker. Dat waren charismatische figuren die ook opkwamen voor de armen en militair geweld. Dat is natuurlijk niet meer en dat heeft alles te maken met de invloed van Rome.”*

Ook Professor Jorge Claudio Ribeiro vertelt dat er weinig tot geen zaken naar boven zijn gekomen zoals in andere landen, maar zegt dat het verborgen zit en ooit nog wel eens boven water zal komen. Jorge denkt wel dat de katholieke kerk schade heeft opgelopen door wat er in de andere landen gebeurde. *“It was a huge shock for the Catholics in general. All over the world. Catholic has lost its credibility. Catholic will need to change fast but I doubt that they will change in the necessary speed.”*

Een andere professor die ik tijdens mijn reis in Brazilië heb gesproken is Liráurico Girardi Júnior, professor sociologie bij Cásper Líbero University. Zijn verklaring is de volgende: *“This problem can be restricted to some people and to some countries at this moment. But it's necessary to be alert to see if it's a crime that the Catholic Church structure has a lot of difficulties to deal with.”* Hij denkt dat het ligt aan de positie van de katholieke kerk in een land of seksuele schandalen naar buiten komen. In Brazilië is de positie van de kerk veel sterker dan in Nederland. Daarom durft er niemand op te staan en pikken de media het niet op.

Het lijkt erop alsof er geen sprake is van berichtgeving rondom seksueel misbruik in katholieke instellingen in Brazilië. Zoals professor Jorge zei kan het zijn dat er in het verleden wel gevallen zijn geweest, maar dat het nog niet in de openbaarheid is gekomen. Dit kan te maken hebben met de Braziliaanse cultuur, zoals Nico Vink aangaf. Dat Brazilianen daar veel soepeler mee omgaan en het niet nodig vinden om dit soort nieuws aan de oppervlakte te brengen. Maar wanneer het op grote schaal gebeurt dan zal het wél aan het licht komen: *“Een sappig verhaal of schandaal daar zijn Brazilianen ook gek op. Als er iets te vertellen is, als er schandalen zijn dan worden die ook vast wel naar boven gehaald.”* Maar ook de positie van de kerk speelt een rol volgens Liráurico. Die ondanks de negatieve spiraal waarin de kerk zich bevindt, maar nog grote macht heeft in Brazilië.

Als één iemand moet weten waarom er nog geen berichten naar buiten zijn gekomen over het seksueel misbruik dan is dat wel een journalist. Ik ging op bezoek bij de grootste krant van Brazilië: Fohla de Sao Paulo. Ik sprak daar met de redactrice voor muziek, kunst, cultuur en mensenrechten Fernanda Mena en kreeg hetzelfde antwoord te horen: *"I am not familiar with any cases of sexual abuse in the Catholic church here in Brazil. I don't remember any cases. I think there aren't any big cases as in other countries like the Netherlands."* Fernanda praat wel over een andere opmerkelijke ontwikkeling waar in paragraaf 5.3 op wordt ingegaan.

5.4 Concurrentiestrijd

Volgens onze deskundigen is er in Brazilië geen sprake van seksueel misbruik en heeft dat ook niets te maken met de daling van het katholieke geloof. Wat wel de daling veroorzaakt is de opkomst van pinksterbewegingen en niet-religieuze groeperingen. Dat is het grootste probleem van de katholieke kerk in Brazilië op dit moment: concurrentiestrijd.

In de tabel van paragraaf 5.2 is duidelijk te zien dat het religieuze landschap aan het veranderen is. Het aantal katholieken daalt en de pinkstergemeentes nemen in omvang toe. Professor Jorge schetst het volgende katholieke landschap:

"People go from Catholic to evangelical churches and also go to a non religious group and that is attracting a lot of attention. What we can see is that from 2010 that catholic are more men then women. Are more aged from 40 years and up and they are mostly white people and they have low income and they are more from the northeast which is a poor region and also from the south. What we can see is that women are more numerous in other religions except catholic and non-religious. It is a problem for catholicism, because women are the education of religion for their children."

Wat hebben de pinkstergemeentes wat de katholieke kerk niet heeft? Volgens Professor Liráurico Girardi Júnior het volgende: *"I think the evangelicals (specially Pentecostals) are maintaining a more organic connection with the daily life of the faithful and they are creating a speech that reflects in the self-esteem and in very specifics networks of support, incentive and accession. Some*

scandals involving some members of the clergy considerably affected the image of the Catholic Church.”

De media hebben niet veel invloed op de religiekeuze. Wel gebruiken vooral de pinkstergemeentes de media als platform om mensen te werven. Nico Vink:

“Pinkstergemeentes hebben hun eigen televisiestation met eigen propaganda.

Dat is een belangrijk element waardoor de nieuwe kerken zoals

pinkstergemeentes veel invloed hebben.” De katholieke kerk heeft dat vanwege zijn principes veel minder. Door simpelweg niet mee te gaan met de tijd is het moeilijker om mensen te werven.

Theologie professor Jorge Claudio Ribeiro beschrijft in zijn artikel wat hij denkt dat de katholieken moeten doen: *“Given this situation, for Catholicism what is to be done? There is great perplexity, which is not necessarily something to lament. A first step is to admit that the situation is really complicated and, therefore, uncomplicated solutions do not fit. The next step is to escape the temptation to take refuge in principles which (only apparently) are eternal, and being formed in other eras, can barely confront challenges that time is constantly producing: it’s like sewing an old patch onto new cloth.”*

5.5 Vergelijking Brazilië – Nederland

Hoe kan het dat er in Nederland een media-explosie is geweest over seksueel misbruik in katholieke instellingen en in Brazilië niet? Nederland is geen katholiek land, dus je zou een dergelijke explosie eerder verwachten in een katholiek land als Brazilië. Nico Vink geeft een aantal mogelijke redenen aan:

1. Het kan te maken hebben met algemene cultuur. Er zijn veel Brazilianen die in God geloven, maar geen religie hebben. Religie is iets persoonlijks. In Nederland had geloof heel veel te maken met praktiseren, naar de kerk gaan. Brazilianen gaan alleen maar naar de kerk voor speciale gelegenheden. Er zijn in Brazilië veel minder katholieke internaten dan in Nederland. Er is dan ook veel minder contact tussen de kerk en de katholieken, waardoor er minder kans is op seksueel misbruik.
2. Volgens Theo Schepens zijn er veel ex-katholieken in Nederland die journalist zijn en een grote aversie hebben tegen de kerk. Ook Nico Vink

beaamt dit: Volgens Nico zijn ze opgegroeid in de tijd dat seksualiteit taboe was. Ze zijn ex-katholiek en kijken nu met wantrouwen naar de kerk. De journalisten die Nico kent komen uit die sfeer. Ze zetten zich af, zijn niet echt objectief, er zit een zekere verbitterdheid in. In Brazilië is dat niet, er wordt daar makkelijker over gepraat.

De deskundigen analyseren dat het grootste verschil is dat in Brazilië seksueel misbruik niet aan het licht is gekomen en in Nederland wel. Dit kan te maken hebben met het feit dat er in Brazilië weinig internaten zijn en waardoor er minder nauw contact is en daardoor minder kans op seksueel misbruik. Wat de twee landen wel gemeen hebben is de algemene daling van het aantal katholieken. Beiden landen lijden imagoschade. In Nederland zie je vaak dat ex-katholieken maar ook andere ex-religieuzen naar niet-religieuze groeperingen gaan. In Brazilië is dat niet zo. Daar groeit weliswaar de niet-religieuze groepering maar ook andere religies. Je ziet dat er in Brazilië veel vaker wordt overgestapt naar een ander geloof. Nico Vink: *“Brazilië is altijd een heel open land geweest in de zin van dat je makkelijk kan wisselen van religie en dat er veel mogelijkheden zijn. Er is vaak een religieus motief als er gezondheidsproblemen zijn. Het is dan normaal om te gaan religie-shopperen en dat doen de mensen ook.”*

5.6 Toekomst katholiek Brazilië

Net als in vele landen is de toekomst van de katholieke kerk in Brazilië onzeker. In de westerse landen moet de kerk zich herstellen van het negatieve imago, in Brazilië is dat anders. De katholieke kerk moet zich proberen meer aan te passen aan de samenleving rondom de actuele onderwerpen zoals abortus en de anticonceptiepill. De kerk is de vrouwen en de jeugd volgens professor Jorge al kwijt. Door meer open te staan voor dat soort actuele onderwerpen kan de kerk het vertrouwen terugwinnen. De katholieke kerk in Brazilië heeft geen problemen met een negatief imago vanwege seksueel misbruik, maar wordt wel steeds meer naar de achtergrond geduwd door de pinkstergemeentes en niet-religieuze groeperingen.

De deskundigen die in dit hoofdstuk aan het woord zijn geweest deden een voorspelling van de positie van de rooms-katholieke kerk over tien jaar.

Nico Vink: *“De pinkstergemeentes kunnen nog groeien. Aan de andere kant heeft de katholieke kerk zijn strategie ook veranderd. Ze zijn actief in de media, hebben een pater op de televisie. Het is een reactie op het mediageweld van de pinkstergemeente. In de katholieke kerk is ook zo’n beweging. Een charismatische katholieke gemeenschap. Het is een tegenoffensief van de katholieke kerk, want in mijn tijd was het de kerk van de bevrijding.”*

Jorge: *“It will be Catholic for the next 30 year but it will decrease and they will have competition. It will be an conflict. I think it is a problem because religion should talk but not conflict. But it will be bad for the religious field in terms of ethics and love for another. It is bigger the number of non-religious people they become more critical about religion in general. They say I believe in God but I don’t go to a church of religion so I have other interest. Which has the truth? None have the truth. The third group is the non religion (8%), who are very poor people.”*

Liráurico Girardi Júnior: *“It’s difficult to say. It seems that there will be a huge loss of space and influence. However, there’s always a possibility of reinvention. I think that the new generations are going to become a huge challenge for the Catholic Church.”*

6. Conclusie

Aan het begin van dit onderzoek werd de volgende onderzoeksvraag geïntroduceerd:

Welk effect heeft de negatieve berichtgeving over de seksschandalen in de Nederlandse media op het imago van de rooms-katholieke kerk onder katholieke Nederlanders?

In dit laatste hoofdstuk wordt hier een antwoord op gegeven. Ook komt mijn mening over dit onderwerp in dit hoofdstuk aan bod.

6.1 De media

De media hebben wel degelijk een effect gehad op het imago van de rooms-katholieke kerk. Behalve het feit dat de kerk te kampen heeft met de ontkerkelijking in het algemeen in Nederland, gaven de media de kerk nog een extra trap na. Zij hebben het slechte nieuws als het ware met een megafoon gebracht. De media kropen in de rol van het slachtoffer en wezen naar de rooms-katholieke kerk. Door elke keer negatieve berichtgeving naar buiten te brengen, wordt er vanzelf een slecht beeld gecreëerd.

Dit kan worden versterkt wanneer de media niet objectief zijn of het nieuws niet goed in context brengen. Zoals al in paragraaf 3.1 werd genoemd ontstaat er tijdens een mediahype naming en shaming, waarin een melding of publicatie onder de loep wordt gehouden en vaak negatief gekleurd is. Volgens de deskundigen is dit ook zeker gebeurd. De impact van de media is zo groot dat het volgens Vasterman in de institutionaliseringfase is beland, wat betekent dat het maatschappelijk wordt besproken en aangepakt. De media wisten zelf ook dat dit een lekker scorend onderwerp was en zij hebben er daarom erg veel aandacht aan besteed. Ze hebben teveel naming en shaming toegepast en het te weinig in de context geplaatst.

Een goed voorbeeld van het onderwerp seksueel misbruik te weinig in context brengen is het volgende: De commissie Deetman vs. Commissie Samson. Wat opvalt in paragraaf 3.2 is dat de media destijds meer aandacht hebben gegeven aan de commissie Deetman dan aan de commissie Samson. Dit laat ook wel zien

dat de media heftiger en meer hebben gereageerd dan normaal. Dit kan met verschillende factoren te maken hebben:

1. De tijd. Wanneer commissie Samson eerder was ingesteld dan commissie Deetman had wellicht commissie Samson meer aandacht gekregen.
2. De duur. Mensen zijn het onderwerp, hoe erg het ook is, op een gegeven moment zat.
3. Het instituut. De jeugdzorg is moeilijk om je vinger op te leggen, daar heb je minder snel een beeld bij, dan bij de katholieke kerk. Dat is echt een instituut dat in elk dorp aanwezig is en mensen goed kennen. Daardoor kunnen mensen zich beter inleven.

Door het negatieve beeld dat wordt gecreëerd, in combinatie met het in context brengen van het onderwerp, kan het imago van de kerk worden geschaad. Daardoor haken mensen af en dat leidt dan weer tot ontkerkelijking. Alleen valt dat nog niet te bewijzen, aangezien het zeer recent is.

6.2 *Woordvoerders*

Zoals zojuist in paragraaf 6.1 is aangegeven wordt geconcludeerd dat de media de kerk te lang in een kwaad daglicht hebben gezet. Hierdoor was het moeilijk voor woordvoerders om te reageren. Zij liepen eigenlijk achter de feiten aan. Het negatieve beeld was al lang gecreëerd. Het is dan onmogelijk om dat slechte imago te herstellen.

De woordvoerders waren niet bereid om de media te woord te staan, omdat ze zelf nog niet wisten wat er precies aan de hand was en daarom geen inhoudelijk antwoord konden geven. De media hebben dat anders opgevat en zeiden al snel dat de kerk niet wilde meewerken. Het lijkt mij ook moeilijk om iets te verdedigen en te herstellen wat jij zelf helemaal niet hebt gedaan. Natuurlijk hadden de woordvoerders beter kunnen reageren, maar in zo'n crisis is dat bijna onmogelijk. Het crisismanagement had veel beter moeten gaan en iedereen had op één lijn moeten zitten.

Maar dit is allemaal achteraf, wat kunnen de woordvoerders nu het beste doen? Zoveel mogelijk open zijn met de mensen en de media. Het is belangrijk dat zij

de slachtoffers goed begeleiden en dit hele proces goed afhandelen. Daarna is het een kwestie van het imago weer herstellen. Antoine Bodar concludeert dat dit nog wel een tijd gaat duren, maar dat de kerk de mensen weer moet enthousiasmeren en de kerk toegankelijk maken.

6.3 Effect op imago

Zoals in paragraaf 3.3 is aangegeven kan er nog niet worden gekeken of er daadwerkelijk een daling is in het aantal katholieken door de negatieve berichtgeving van de media. KASKI heeft onderzoekscijfers tot en met 2010 en dat is nog voordat er überhaupt berichten naar buiten kwamen over seksueel misbruik in katholieke instellingen. We kunnen hierdoor niet zien of deze negatieve berichten direct effect hebben gehad op het aantal katholieke Nederlanders. Alle deskundigen durven met zekerheid te zeggen dat het aantal katholieken zal blijven dalen en dat de afgelopen twee jaar de daling groter is geweest dan normaal. Er zullen ongetwijfeld mensen zijn die de kerk hebben verlaten vanwege de berichten omtrent seksueel misbruik.

De kerk heeft veel geloofwaardigheid en vertrouwen verloren. Dat heeft te maken met het feit dat de kerk altijd bepaalde theologische deugden zoals geloof, hoop en naastenliefde heeft uitgedragen. En dat juist dat instituut zo'n grote fout maakt, dat heeft er bij mensen flink ingehakt. De macht van de kerk is flink afgenomen. Het bekende gezegde luidt: hoge bomen vangen veel wind, en de kerk is nu bij de wortels gegrepen en onderuit gehaald. De kerk heeft vaak met het vingertje naar mensen gewezen en verteld wat ze moeten doen en welke regels ze moeten volgen. Doordat de kerk zich daar zelf niet aan houdt, is de reactie extra sterk.

Er moet een onderscheid worden gemaakt tussen de kerk als instituut en het geloof. Antoine denkt dat er meer mensen in Nederland zijn die gelovig zijn dan dat er mensen zijn die gelovig zijn én naar de kerk gaan. Het is daarom belangrijk dat de kerk juist die mensen benadert die zich niet meer voelen aangetrokken tot een instituut. Het imago moet niet meer negatief zijn zoals thans het geval is, maar uitnodigend. De kerk moet het de moeite waard zijn om zondagochtend je bed voor uit te komen. De kerk moet meer meegaan met zijn

tijd en zich aanpassen aan de moderne samenleving waarin we nu leven. Alleen het probleem is dat de kerk aan regels vast zit, ook vanuit Rome. Dat maakt het bijna onmogelijk om zich aan te passen. De vraag is of de kerk zich wel wíl aanpassen voor de mensen. Het zal daarom extra lastig worden voor de rooms-katholieke kerk, omdat ze weinig 'aas' heeft om de mensen mee te lokken.

Uiteindelijk zal er altijd een kern overblijven die trouw zal blijven aan de kerk. Maar ik denk dat dit vooral oudere mensen zijn en dat daarom de rooms-katholieke kerk in Nederland het moeilijk gaat krijgen met het benaderen van de jeugd. Vooral na de negatieve berichtgeving omtrent seksueel misbruik zullen veel mensen een negatief beeld houden. Uiteindelijk zal dat wel vervagen, maar dan heb je altijd de ontkerkelijking van Nederland nog. Het zal moeilijk worden voor de kerk om nieuwe mensen te mobiliseren en het imago onder katholieken te veranderen.

6.4 *Brazilië*

In dit onderzoek is een vergelijking getrokken tussen Nederland en Brazilië. Wat meteen opvalt is dat Brazilië een religieus land is. De meerderheid van de bevolking is katholiek. De volgende grote verschillen zijn in dit onderzoek opgevallen:

1. Brazilië is een religieus land. Brazilianen stappen makkelijker over op een andere religie dan de Nederlanders. In Nederland zie je meer het verschijnsel dat mensen niet-religieus worden. In Brazilië ook wel, maar in veel mindere mate. Dit kan betekenen dat mensen sneller terug zouden gaan naar hun katholieke geloof dan in Nederland. Het is makkelijker om mensen te benaderen als ze nog open staan voor religie(s).
2. In Brazilië zijn er opvallend weinig berichten over seksueel misbruik. Er is nooit een heftige mediahype in dit land geweest. Hier zijn twee redenen voor. Ten eerste heeft in Brazilië de rooms-katholieke kerk nog steeds een sterke machtspositie. Brazilianen zullen minder snel deze kerk aanvallen dan Nederlanders. Ten tweede hebben Brazilianen weinig met de kerk als instituut, ze gaan relatief weinig naar de kerk maar beschouwen zich wel katholiek. Er zijn ook veel minder internaten in dit land. Daardoor is er

minder ruimte voor seksueel misbruik, omdat er geen contact is tussen katholieken en leden van de katholieke kerk.

3. In Nederland is meer een aversie ten opzichte van de kerk ontwikkeld dan in Brazilië. Veel meer mensen zijn niet-religieus of ex-katholiek, zoals in paragraaf 5.5 is aangekaart. De media, maar ook andere Nederlanders hebben eerder een aversie en zijn sneller geneigd om zich negatief uit te laten over de kerk dan Brazilianen. Nederlanders zijn daarom eerder geneigd om een negatief beeld over te nemen. Het imago in Nederland is daarom veel slechter dan dat van de rooms-katholieke kerk in Brazilië.

De rooms-katholieke kerk in Brazilië heeft dus geen last van negatieve berichtgeving over seksueel misbruik in katholieke instellingen. De kerk heeft meer last van een concurrentiestrijd tussen de pinkstergemeentes en niet-religieuze groeperingen. Het aantal katholieken zal in dit land ook blijven dalen, maar om een andere reden.

Het is moeilijk te voorspellen maar volgens de deskundigen die zijn geraadpleegd in dit onderzoek, zal er vast wel seksueel misbruik zijn geweest in katholieke instellingen in Brazilië. Waarschijnlijk wel in veel mindere mate dan in Nederland. Het is tot nu toe nog niet aan het licht gekomen, maar dit gaat ongetwijfeld nog een keer gebeuren. De deskundigen denken niet dat het dan even veel aandacht zal krijgen als in Nederland het geval was.

6.5 Onderzoeksvraag

De media hebben ervoor gezorgd dat mensen een ander beeld kregen van de katholieke kerk. Het imago was al niet goed. Mensen vonden de kerk saai en achterhaald. Na de negatieve berichten over de seksschandalen is datzelfde beeld gebleven maar is er aan toegevoegd dat het een instelling is die kinderen misbruikt. Daar wil je niet bij horen.

De media hebben voor het effect gezorgd dat het imago van de rooms-katholieke kerk is veranderd. Doordat de kerk in een korte periode zo vaak negatief in het nieuws kwam, heeft de katholieke kerk een negatief beeld gekregen. Mensen associëren de kerk met seksueel misbruik, een negatief beeld dus. Mensen willen

daar geen deel van uitmaken. Dit kan leiden tot ontkerkelijking. Of dat echt zo is zal moeten blijken wanneer de cijfers bekend zijn.

Het imago had minder schadelijk geweest wanneer de media de berichtgeving eerder waren gestopt en wanneer ze het onderwerp meer in context hadden gebracht. Dit hebben zij niet gedaan en hierdoor hebben zij een grotere steen bijgedragen dan nodig aan het omlaag halen van het imago van de rooms-katholieke kerk.

Nawoord

Dit onderzoek geeft je een indruk van het effect dat de media hebben gehad op het imago van de kerk nadat er berichten naar buiten kwamen over seksueel misbruik. Hier is nog lang niet alles over gezegd en daar ben ik mij ook van bewust. Dit blijft een kleine steekproef voornamelijk omdat het zo'n groot en complex onderwerp is. Daarbij komt dat het onderwerp heel recent heeft gespeeld en er daardoor nog niet heel veel feiten en cijfermateriaal voor handen zijn.

Dat betekent niet dat dit onderzoek niet nuttig is om te doen, juist wel! Het geeft je een indruk van hoe de media omgaan met een bepaald bericht en daar direct een maatschappelijk onderwerp van (kunnen) maken. Uit dit onderzoek is gebleken wat voor effect de media kunnen hebben op de mensen maar ook - zoals in dit geval – op een instituut als de rooms-katholieke kerk.

Helaas heb ik niet alles in dit onderzoek kunnen belichten. Zo heb ik er bewust voor gekozen om de definitie van 'imago' niet verder uit te werken. Gezien het tijdsbestek en de omvang van dit onderzoek was daar geen ruimte voor. Daarom heb ik de overweging gemaakt en voor deze insteek gekozen.

Het was een leerzame periode en ik heb veel geleerd van de deskundigen die ik heb geïnterviewd.

Literatuurlijst

Boeken

- Boer de, C. & Brennecke, S. (2003). *Media en Publiek; Theorieën over media-impact*. Amsterdam: Boom.
- Deetman, W., Draijper, N., Kalbefleisch, P., Merckelback, H., Monteiro, M., Vries de, G. (2011). *Seksueel misbruik van minderjarigen in de Rooms-katholieke kerk*. Amsterdam: Balans.
- Vasterman, P. (2004). *Mediahype*. Amsterdam: Aksant.
- Vink, N. (2011). *Van Rooms naar hedendaags spiritueel*. Zoetermeer: Meinema.
- Wijk van, K. (2007-2008). *De media-explosie; trends en issues in massacommunicatie*. Den Haag: Sdu uitgevers B.V.

Kranten/tijdschriften

- Ribeiro, J. (2011). *Requiem for a certain Catholicism*. S. Paulo newspaper, 18 augustus 2011.

Online artikelen

- Berg van den, E. (2012). *Reflectie op een tumultueus jaar. Over de media en de kerk*. Katholiek.nl. Verkregen op de dag 15 oktober 2012 van: http://www.katholiek.nl/asp/default.asp?t=weblog_detail&weblog_id=6482
- Hijmans, A. (2012). *Brazilië met de dag minder katholiek*. Wordpress.com. Verkregen op 7 november 2012 van: <http://alexhijmans.wordpress.com/2012/07/27/brazilie-met-de-dag-minder-katholiek/>
- Commissie Deetman. (2011). *Naar hulp, genoegdoening, openbaarheid en transparantie*. Onderzoekrk.nl. Verkregen op 8 november 2011 van: <http://www.onderzoekrk.nl/fileadmin/commissiedeetman/data/downloads/Persberichten/06122010onderzoekadvieshr.pdf>
- Jong de, F. (2012). *Bisdom verbaasd over mogelijk verdwijnen RK basisscholen in Den Bosch*. Omroep Brabant. Verkregen op dag

23 augustus 2012 van

<http://www.omroepbrabant.nl/?news/1794081063/Bisdom+verbaasd+over+mogelijk+verdwijnen+RK+basisscholen+in+Den+Bosch.aspx>

- Redactie AD. (2012). *Leegloop R.K. kerk Brazilië zet door*. AD.nl. Verkregen op 10 oktober 2012 van:
<http://www.ad.nl/ad/nl/1013/Buitenland/article/detail/2861749/2011/08/24/Leegloop-r-k-kerk-Brazilie-zet-door.dhtml>
- Rueb, T. (2012) Next checkt: 'Anno 2012 zijn 7 miljoen mensen lid van een kerk.' Nrcnext.nl. Verkregen op 7 november 2012 van:
<http://www.nrcnext.nl/blog/2012/03/23/next-checkt-anno-2012-zijn-7-miljoen-mensen-lid-van-een-kerk/>

Websites

- Antoine Bodar. (2012). *Biografie*. (<http://www.antoinebodar.nl/biografie>). Geraadpleegd op 11 november 2012
- Brazilian Institute for Geography and Statistics. (2010). *População residente, por situação do domicílio e sexo, segundo os grupos de religião - Brasil – 2010*. (ftp://ftp.ibge.gov.br/Censos/Censo_Demografico_2010/Caracteristicas_Gerais_Religiao_Deficiencia/tab1_4.pdf). Geraadpleegd op 11 november 2011
- Catholic Hierarchy. (2005). *Statistics by Country, by Catholic Population*. (<http://www.catholic-hierarchy.org/country/sc1.html>). Geraadpleegd op 11 november 2011
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2010). *Kerkelijke gezindte en kerkbezoek; vanaf 1849; 18 jaar of ouder*. (<http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=37944&D1=0-1,3-5&D2=a&HDR=T&STB=G1&CHARTTYPE=2&VW=T>). Geraadpleegd op 24 november 2012
- CIA World Factbook. (2012). *People and Society*. (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/br.html>) Geraadpleegd op 11 november 2011

- Lokaal Mondiaal. (2012). *Beyond (Y)our World*.
(<http://www.lokaalmondiaal.net/projecten/beyond-your-world/>)
Geraadpleegd op: 7 november 2012
- Online Encyclopedie. (2012). *Naming and shaming*.
(<http://www.encyclo.nl/begrip/Naming%20and%20shaming>)
Geraadpleegd op 21 november 2012
- Radboud Universiteit, KASKI. (2010). *Cijfers Rooms-Katholieke Kerk*.
(<http://www.ru.nl/kaski/onderzoek/cijfers-rooms/>).
Geraadpleegd op 11 oktober 2012
- RKKerk.nl.(2012). *De Nederlandse Kerkprovincie*.
(<http://rkkkerk.nl/asp/invado.asp?t=show&var=1023>).
Geraadpleegd op 11 november 2013
- SILA. (2011). *Aantal bij SILA geregistreerde personen*.
(<http://www.sila.nl/5-Pages/01-Aantallen2011.html>).
Geraadpleegd op 18 november 2012

Audio/Video materiaal

- Stand.nl. (2011). *Het imago van de Rooms-katholieke kerk onherstelbaar beschadigd [audio file]*. Verkregen op de dag 8 oktober 2012 van:
<http://www.stand.nl/stellingen/binnenland/het-imago-van-de-rooms-katholieke-kerk-onherstelbaar-beschadigd>

Interviews

- Antoine Bodar, priester bij Rooms-katholieke kerk
Geïnterviewd op: maandag 12 oktober 2012, Amsterdam
- Bert Elbertse, hoofd communicatie van de Nederlandse Bisschoppenconferentie
Geïnterviewd op: donderdag 15 november 2012, telefonisch
- Fernanda Mena, journalist bij Fohla de Sao Paulo
Geïnterviewd op: donderdag 18 november 2012, São Paulo in Brazilië

- Joep Dohmen, journalist bij NRC Handelsblad
Geïnterviewd op: dinsdag 13 november 2012, telefonisch
- Nico Vink, antropoloog en socioloog. Werkte als rooms-katholieke pastor in Uruguay en Brazilië
Geïnterviewd op: vrijdag 12 oktober 2012, Amsterdam
- Staf Hellemans, hoogleraar Catholic Theology op de universiteit van Tilburg
Geïnterviewd op: donderdag 8 november 2012, Utrecht
- Theo Schepens, voorheen universitair docent godsdienstsociologie aan de voormalige Theologische Faculteit van de Universiteit van Tilburg. Thans verbonden aan de priester- en diakenopleiding Bovendonk en aan het Sint-Janscentrum in Den Bosch
Geïnterviewd op: woensdag 10 oktober 2012, Kaatsheuvel
- Ton Verlind, mediadeskundige
Geïnterviewd op: vrijdag 16 november 2012, Hilversum
- Jorge Claudio Ribeiro, Theologie professor bij de Pontifica Universidade Catholica
Geïnterviewd op: 19 oktober 2012, São Paulo in Brazilië
- Liráucio Girardi Júnior, professor sociologie bij Cásper Líbero University
Geïnterviewd op: maandag 22 oktober 2012, São Paulo in Brazilië